

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ЗАКОНОМІРНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРОСТОРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Вінницький національний технічний університет

Розкрито проблему збереження історико-культурних елементів у сучасному міському середовищі з огляду на їхню роль у формуванні ідентичності, культурної пам'яті та стійкого розвитку міст. Розглянуто питання функціональної діяльності як основа виникнення міста. Розкрито питання закономірностей функціонування історико-культурних елементів у сучасному міському середовищі з урахуванням їх просторової трансформації під впливом урбаністичних процесів. Розглянуто основні тенденції: поліфункціоналізація міського простору та збільшення різноманітності типів монофункціональних міст.

Розглянуто стійкість основних функцій таких елементів — культурної, соціальної, символічної та просторово-композиційної — у контексті змін міського ландшафту, їх основні характеристики та функціональне значення. Виділено ключові фактори, що впливають на збереження функціональності історико-культурних об'єктів, зокрема типологію міського середовища, рівень громадської участі, інституційні механізми охорони та використання культурної спадщини. Розглянуто питання археологічних територій, їх внесення до Списку історичних населених місць України та заборон щодо містобудівних, архітектурних чи ландшафтних перетворень, будівельних, меліоративних, шляхових, земляних робіт без дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини.

Показано, що ефективне функціонування історико-культурних об'єктів можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує правові, просторові, соціальні та технологічні інструменти. Виокремлено особливості просторової трансформації, зокрема зміщення функціональних осей, зміни архітектурного контексту та роль інтерактивних картографічних технологій у візуалізації змін, що підвищують глибину просторового аналізу та дозволяють ефективно ідентифікувати тренди, аномалії та вразливі зони. Підкреслено важливість інтеграції цифрових інструментів у процес прийняття рішень щодо культурної спадщини в умовах динамічного розвитку міст.

Ключові слова: міське середовище, просторові трансформації, історико-культурні елементи, культурна спадщина, урбаністика, ГІС-технології.

Вступ

Сучасні міста виступають не лише осередками економічної та соціальної активності, але й ареалами накопичення історичної пам'яті, яка матеріалізується у вигляді історико-культурних елементів. Ці об'єкти формують унікальне культурне обличчя міст, забезпечують тяглість традицій і стають джерелом ідентичності для місцевих спільнот. Водночас інтенсивні урбаністичні процеси, трансформація функцій міського простору, а також зміни у соціально-економічному середовищі спричиняють необхідність переосмислення ролі, функціонування та просторового положення таких елементів.

Основна частина

Оптимізація функціонального використання міських територій планувальними методами, в тому числі прийомом параметризації забудови, здійснюється на всіх ієрархічних рівнях і в рамках усіх структурно-планувальних утворень міста:

- на рівні міста – на основі загальноміського функціонального зонування території з урахуванням природних умов і ресурсів, генерального рельєфу, схеми загальноміських магістралей, системи центрів тощо;
- на рівні міського планувального району (зони) – з урахуванням практично сформованого характеру планувальної структури і функціонального використання великих фрагментів територій, їх взаємозв'язків і екологічної сумісності;
- на рівні житлового району або кварталу (мікрорайону) – з урахуванням конкретних завдань щодо взаєморозміщення об'єктів будівництва, інвестиційної привабливості територій, необхідності забезпечення транспортного і соціального обслуговування населення [1].

Проблематика збереження і адаптації історико-культурних об'єктів до умов сучасного міського розвитку є актуальною як для українських міст, так і для багатьох урбаністичних центрів світу. Зростання інтересу до інтеграції культурної спадщини в стратегії сталого розвитку міста актуалізує необхідність виявлення закономірностей функціонування таких елементів, а також просторових змін, що відбуваються з ними впродовж часу.

Розглядаючи історичні передумови початкового формування міського середовища варто розуміти, що це були місця зосередження певної функції. На рисунку 1 представлено основні типи

функціонально діяльності, що слугувала основою виникнення міст України та світу.

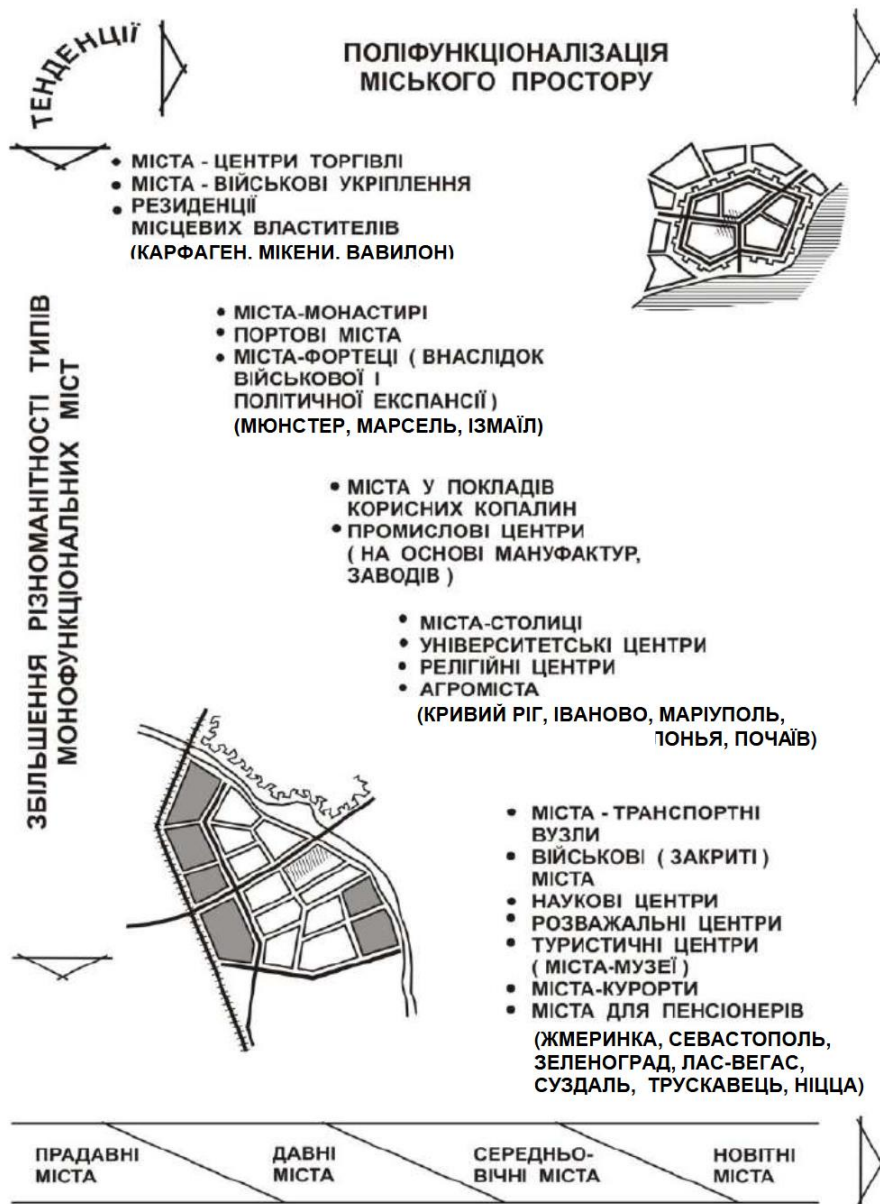

Рисунок 1 – Функціональна діяльність як основа виникнення міста [1]

Аналізуючи існуючу літературу та доступні на сьогоднішній день матеріали сформовано порівняльну таблицю функціональних типів історико-культурних об'єктів у міському середовищі.

Досліджуючи питання закономірності функціонування історико-культурних елементів в міському середовищі розумієш важливість та актуальність також і їх стійкості. Стійкість функцій історико-культурних елементів є критично важливою для збереження культурної ідентичності міст. Їх підтримка вимагає комплексного підходу, що включає правову охорону, громадську участь та інтеграцію в сучасне міське життя. Аналізуючи існуючі дослідження можемо виокремити певні основні напрямки у сфері історико-культурно спадщини:

- оцінювання історико-культурного потенціалу для різних територіальних одиниць – розроблення відповідної методології й методики та їхнє практичне застосування;
- дослідження характеру й оцінювання ступеня впливу культурної спадщини на розвиток території – розроблення відповідної методології й методики та їхнє практичне застосування;
- розвиток стратегічного планування та програмно-цільового підходу в сфері охорони та використання культурної спадщини [2].

Порівняльна таблиця функціональних типів історико-культурних об'єктів у міському середовищі, їх основні характеристики, приклади та сучасне функціональне значення [1]

Тип об'єкта	Основні характеристики	Приклади	Сучасне функціональне значення
Культурно-освітній	Об'єкти, створені для поширення знань, культури, мистецтва.	Музеї, театри, бібліотеки (напр. Львівський оперний театр)	Туристичний і просвітницький ресурс; соціальна інтеграція
Релігійний	Сакральні споруди, що зберігають духовні традиції та архітектурну спадщину.	Софійський собор, Почаївська лавра	Місце духовного життя, культурного туризму, історична пам'ять
Історико-архітектурний	Будівлі з архітектурною та історичною цінністю, символи епох.	Кам'янець-Подільська фортеця, будинок з химерами	Ідентифікація міста, об'єкти культурної політики та охорони
Меморіальний	Об'єкти, що вшановують історичні події, героїв, жертв.	Меморіал «Батьківщина-Мати», Личаківське кладовище	Формування національної пам'яті, виховання патріотизму
Громадський простір	Місця масового перебування мешканців, з історичною або архітектурною цінністю.	Площа Ринок (Львів), Хрещатик	Соціальна взаємодія, туристичне середовище, публічна репрезентація спадщини

Але варто пам'ятати, що території пам'яток, охоронних зон, заповідників, музеїв-заповідників, охоронювані археологічні території належать до земель історико-культурного призначення, включаються до державних земельних кадастрів, планів землекористування, проектів землеустрою, іншої проектно-планувальної та містобудівної документації. На охоронюваних археологічних територіях, у межах зон охорони пам'яток, історичних ареалів населених місць, занесених до Списку історичних населених місць України, забороняються містобудівні, архітектурні чи ландшафтні перетворення, будівельні, меліоративні, шляхові, земляні роботи без дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини [3].

Як показує досвід – збереження функціональності історико-культурних об'єктів у сучасному міському середовищі залежить від комплексу взаємопов'язаних факторів.

По-перше, типологія міського середовища (історичний центр, промислові зони, житлові квартали) суттєво впливає на збереження функціонального навантаження таких об'єктів: у центральних районах зазвичай спостерігається вища функціональна стійкість завдяки туристичному і громадському навантаженню [4].

По-друге, громадська участь – наявність активної спільноти, яка ототожнює себе з культурною спадщиною, здатна забезпечити її актуалізацію і захист. Громадська участь є одним із ключових чинників, що впливають на збереження та функціональну адаптацію історико-культурних об'єктів у міському середовищі. Вона передбачає залучення мешканців, громадських організацій, локальних ініціатив до процесів охорони, реставрації, прийняття управлінських рішень щодо об'єктів культурної спадщини. Така участь дозволяє не лише підвищити рівень відповідальності громади за історичне середовище, а й формує почуття причетності до локальної ідентичності, що значно посилює функціональну стійкість об'єктів.

Третім критичним чинником є інституційні механізми охорони спадщини, які включають законодавчу базу, локальні політики та фінансування. У країнах із розвинутою системою охорони культурної спадщини, таких як Німеччина або Італія, спостерігається значно вища адаптивність об'єктів до змін міського простору. Дослідження українських науковців також підкреслюють роль міських стратегій у збереженні просторово-композиційної цілісності культурного середовища.

Варто зазначити, що просторова трансформація історико-культурних елементів у сучасному міському середовищі відбувається під впливом складних урбаністичних, соціально-економічних та політичних процесів. Однією з ключових особливостей цих змін є зміщення функціональних осей міста, тобто перенесення центрів ділової, культурної чи туристичної активності з історичного ядра до нових, більш інфраструктурно розвинених зон. Це призводить до часткової маргіналізації старих об'єктів або навпаки – до їх комерціалізації.

Враховуючи активний розвиток та науково-технічний прогрес маємо розуміти, що сучасні технології відкривають нові можливості для візуалізації та аналізу просторових змін. Використання інтерактивних картографічних платформ, геоінформаційних систем (ГІС), 3D-моделювання дозволяє не лише фіксувати трансформації в часі, а й моделювати сценарії розвитку територій. Завдяки інтерактивності, користувачі можуть оперативно працювати з картографічними даними:

змінювати масштаб, вмикати та вимикати шари, аналізувати часові зрізи, фільтрувати показники відповідно до заданих критеріїв. Це, у свою чергу, підвищує глибину просторового аналізу та дозволяє ефективно ідентифікувати тренди, аномалії та вразливі зони.

Висновок

Дослідження функціонування історико-культурних елементів у сучасному міському середовищі дозволило зробити низку узагальнень та акцентувати увагу на ключових закономірностях їх просторової трансформації. Історико-культурні елементи функціонують як структурні маркери міського простору, зберігаючи просторову ієрархію та впливаючи на сприйняття міста його мешканцями та відвідувачами, і є не лише матеріальними свідками минулого, а й активними носіями культурної, соціальної, символічної та просторово-композиційної функцій, від стійкості яких значною мірою залежить збереження культурної ідентичності міста.

Збереження та адаптація історико-культурних елементів в умовах урбанізації вимагають системного підходу, де поєднуються планувальні, правові, соціальні та технологічні інструменти. Значну роль у підтриманні актуальності історико-культурних об'єктів відіграють механізми включення їх у нові соціальні й економічні контексти, зокрема через культурний туризм, освітні ініціативи, креативні індустрії. Перспективним напрямом є інтеграція спадщини у міські стратегії сталого розвитку з обов'язковим врахуванням інтересів місцевих спільнот та інноваційних методів просторового аналізу. Підвищення ефективності управління спадщиною можливе завдяки розширенню участі громад у прийнятті рішень, впровадженню відкритих даних та візуалізацій на основі ГІС-платформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Плешкановська А.М. П Функціонально-планувальна оптимізація використання міських територій. К.: Вид. Логос, 2005. 190 с.
2. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л.Г. К.: Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
3. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8.06.2000 №1805-III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – №39, ст. 333; Відомості Верховної Ради. 2005. № 5, ст. 114.
4. Plieninger T, Bieling C, eds. *Resilience and the Cultural Landscape: Understanding and Managing Change in Human-Shaped Environments*. Cambridge University Press; 2012.

REFERENCES

1. Pleshkanovska A.M. Functional and planning optimisation of the use of urban territories. K.: Logos Publishing House, 2005. 190 c.
2. Cultural heritage and its impact on the development of regions of Ukraine / Scientific editor Rudenko L.G. K.: Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2012. 208 c.
3. On the Protection of Cultural Heritage: Law of Ukraine dated 8.06.2000 №1805-III // Bulletin of the Verkhovna Rada. - 2000. - №39, p. 333; Bulletin of the Verkhovna Rada. 2005. No. 5, p. 114.
4. Plieninger T, Bieling C, eds. *Resilience and the Cultural Landscape: Understanding and Managing Change in Human-Shaped Environments*. Cambridge University Press; 2012.

Кучеренко Лілія Василівна – к.т.н., доцент кафедри будівництва, міського господарства та архітектури, Вінницький національний технічний університет, email: liliya13liliya13@gmail.com, ORCID ID 0000-003-0348-3610.

Денисенко Владислав Олександрович – аспірант кафедри будівництва, міського господарства та архітектури, факультет будівництва, цивільної та екологічної інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: vladden94@gmail.com.

L. Kucherenko
V. Denysenko

HISTORICAL AND CULTURAL ELEMENTS IN THE URBAN ENVIRONMENT: PATTERNS OF FUNCTIONING AND SPATIAL TRANSFORMATIONS

Vinnitsa National Technical University

The problem of preserving historical and cultural elements in the modern urban environment is revealed in view of their role in shaping the identity, cultural memory and sustainable development of cities. The issue of functional activity as the basis

for the emergence of the city is considered. The article reveals the issues of regularities of functioning of historical and cultural elements in the modern urban environment, taking into account their spatial transformation under the influence of urban processes. The main trends are considered: the multifunctionalisation of urban space and the increase in the diversity of types of monofunctional cities.

The stability of the main functions of such elements - cultural, social, symbolic and spatial-compositional - in the context of changes in the urban landscape, their main characteristics and functional significance are considered. The key factors influencing the preservation of the functionality of historical and cultural objects are highlighted, including the typology of the urban environment, the level of public participation, and institutional mechanisms for the protection and use of cultural heritage. The article considers the issues of archaeological territories, their inclusion in the List of Historical Settlements of Ukraine and prohibitions on urban planning, architectural or landscape transformations, construction, reclamation, road and earthworks without the permission of the relevant cultural heritage protection authority.

It is shown that the effective functioning of historical and cultural sites is possible only with an integrated approach that combines legal, spatial, social and technological tools. The article highlights the peculiarities of spatial transformation, in particular, the shift of functional axes, changes in the architectural context and the role of interactive mapping technologies in visualising changes, which increase the depth of spatial analysis and allow for effective identification of trends, anomalies and vulnerable areas. The importance of integrating digital tools into the decision-making process regarding cultural heritage in the context of dynamic urban development is emphasised.

Key words: urban environment, spatial transformations, historical and cultural elements, cultural heritage, urbanism, GIS technologies.

Liliya Kucherenko – PhD, Associate professor of the Department of Building, Urban and Architecture of the Vinnitsa National Technical University. email: liliya13liliya13@gmail.com, ORCID ID 0000-003-0348-3610.

Vladyslav Denysenko – Postgraduate Department of Department of Construction, Urban Management and Architecture, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: vladden94@gmail.com.